

رازِ سرِ مہر،

درآمدی پیدایش،

بہر کائنات و مہربانیِ ریشہ‌ای

خطِ نستعلیق

سرشناسه:

خیام، یادگار.

عنوان و نام پدیدآور:

راز سرمهر: درآمدی بر پیدایش تکامل و مبانی زیبایی‌شناسی خط نستعلیق / یادگار خیام؛ مقدمه غلامحسین امیرخانی، علی شیرازی، علیرضا هاشمی‌نژاد؛ ویراستاران ماجد مردوخ‌روحانی، حسین رضوی‌فرد.

مشخصات نشر:

تهران: انتشارات سبزه، ۱۴۰۰/۱۵۸ ص: ۲۹۲×۲۱ س.م. / ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۷۸۳-۸-۹ / فیپا.

عنوان دیگر:

درآمدی بر پیدایش تکامل و مبانی زیبایی‌شناسی خط نستعلیق.

موضوع:

خوشنویسی -- ایران -- تاریخ. / Calligraphy -- Iran -- History. / خط نستعلیق / Writing, Nastaliq.

رده‌بندی:

کنگره: NK۳۶۳۹ / دیویی: فا ۱۶/۷۴۵ / شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۶۸۴۶۸

www.ketab.ir

راز سر به مهر

تألیف و تحقیق: یادگار خیام

مقدمه: استاد غلام‌حسین امیرخانی / استاد علی شیرازی / استاد علیرضا هاشمی‌نژاد

خوشنویسی روی جلد: استاد غلام‌حسین امیرخانی

ویراستار ادبی: ماجد مردوخ‌روحانی

ویراستار علمی: دکتر حسین رضوی‌فرد

مشاوران هندسه و فیزیک: مهندس پویا بوربور / امین نباخته

طراح جلد: یادگار خیام

صفحه آرای: وریا دیوانی

ناشر: انتشارات سبزه

چاپ و لیتوگرافی: سرمدی

صحافی: سیم‌ساز

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۲۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۷۸۳-۸-۹

فهرست

مقدمه‌ی استاد غلام‌حسین امیرخانی

مقدمه‌ی استاد علی شیرازی

مقدمه‌ی استاد علیرضا هاشمی‌نژاد

مقدمه‌ی مؤلف

۱ فصل اول: درآمدی بر چگونگی پیدایش خط نستعلیق

۳ پیدایش خط نستعلیق

۴ ویژگی‌های خط نسخ و پیدایش آن

۵ ویژگی‌های بارز ساختار خط نسخ

۶ ویژگی‌های خط تعلیق و پیدایش آن

۱۰ نقش نیرو و سرعت غیرثابت در پیدایش خط تعلیق

۱۱ ویژگی‌های بارز ساختار خط تعلیق

۱۴ نسخ‌زدایی و تغییر ساختار اصلی خط تعلیق

۲۱ فصل دوم: مبنای پیدایش و سیر تکامل خط نستعلیق

۲۳ مبنای پیدایش و سیر تکامل خط نستعلیق

۸۴ تکنیک اجرایی و تأثیر آن بر کیفیت بصری حروف و کلمات

۹۳ فصل سوم: مبانی زیبایی‌شناسی خط نستعلیق در سبک استاد امیرخانی

۹۵ مبنای طراحی و همانند سازی نستعلیق در سبک استاد امیرخانی

۹۸ مطابقت منحنی ایرانیک، با اندام نستعلیق

۱۰۴ وحدت بصری و خود همانندی اجزاء حروف

۱۱۰ مبنای حرکت بصری در تشکیل کلمات نستعلیق

۱۱۲ محور ایرانیک در خط نستعلیق

۱۱۶ عوامل مؤثر در میزان انحراف محور ایرانیک

۱۲۳ فصل چهارم: زاویه‌ی قلم‌گذاری و خطای دید در خط نستعلیق

۱۲۴ زاویه‌ی قلم‌گذاری و قلم‌رانی حروف و کلمات در خط نستعلیق

۱۲۸ اندام نستعلیق و تأثیر آن بر خطای دید

۱۳۲ منابع و مآخذ

۱۳۳ منابع تصاویر

۱۳۶ نمایه

هنر خوشنویسی یکی از مهمترین هنرهای سنتی کشورهای اسلامی محسوب می شود و قوی ترین نقطه اشتراک فرهنگی و پیوند معنوی کشورهای اسلامی است.

خط اکثر کشورهای اسلامی با الفبای مشترک نوشته می شود. الفبای مشترک کشورهای عربی با ایران - علی رغم تفاوت زبان - باعث خط مشترک و هنر خوشنویسی مشترک شده است.

حتی کشور ترکیه با اینکه نزدیک به یک قرن است که با تغییر الفبای نوشتاری باعث شده است که نسل جدید این کشور نسبت به خطوط اسلامی بیگانه شوند، ولی به دلیل ریشه دار بودن خوشنویسی در این فرهنگ و اتصال آن با کتاب مقدس و مشترک مسلمین یعنی قرآن کریم، هنوز خطوط اسلامی در این کشور حفظ شده است. کشور ترکیه علی رغم جمعیت کم خوشنویسان که فقط در استانبول متمرکز شده اند، یکی از فعالان عرصه ی هنر خوشنویسی است و با پیوند تنگاتنگ با دیگر کشورهای عربی، یکی از پُر حضورترین کشورهای منطقه در زمینه ی خوشنویسی است.

برگزاری جشنواره های متعدد خوشنویسی و اهداء جوایز ارزنده در کشورهای ایران، ترکیه، امارات متحده ی عربی، الجزائر، عراق، مصر و... خوشنویسی را به یکی از پویاترین هنرهای منطقه تبدیل کرده است.

اما خوشنویسی در کشور عزیزمان ایران، از پویایی و جنبش و انرژی بیشتری برخوردار است؛ چرا که به هنری مردمی تبدیل شده و به خانه های مردم راه یافته است. حضور مؤثر و مستمر ۷۰ ساله ی انجمن مردمی خوشنویسان در جهت آموزش در صدها کلاس خوشنویسی، برگزاری سمینارها، ورک شاپ های متعدد، برگزاری جشنواره های خوشنویسی و برپایی نمایشگاه های خوشنویسی و حضور فعال در بین سایر رشته های تجسمی، خوشنویسی را به یکی از خبرسازترین رویدادهای فرهنگی هنری معاصر بدل کرده است.

گرچه سال های آغازین فعالیت انجمن خوشنویسان را باید دوران احیای خوشنویسی نام نهاد ولی از دهه ی ۶۰ و ۷۰ شمسی که نسل دوم خوشنویسی کشور پا به عرصه ی وجود گذاشت، موجب گردید که تنوع در سبک و شیوه ی خوشنویسی و نگاه کاملاً هنری به خوشنویسی اوج بگیرد؛ تا آنجا که با اطمینان می توان گفت که دوره ی معاصر، یکی از پرافتخارترین و یکی از دوره های طلایی خوشنویسی است.

چهره های جدیدی در خطوط متنوع خوشنویسی در حال ظهورند. از عهد قاجاریه تا امروز اولین بار است که تا این میزان تنوع در سبک های خوشنویسی رایج شده و تعداد بیشماری هنرمند برجسته در خط نستعلیق، شکسته، نسخ و ثلث، تربیت یافته اند.

حضور فعال و همزمان چند نحله خوشنویسی در خط نستعلیق، یعنی سبک های برگرفته از استادان متقدم: میرعماد، میرزا غلامرضا اصفهانی، محمدرضا کلهر تا استادان معاصر نظیر استاد غلام حسین امیرخانی، خود نشان دهنده ی نگاه تکرگرا در خوشنویسی معاصر و رقابت و پویایی در این هنر است.

اما هنر پیچیده و منضبط خوشنویسی که فراگیری آن چندین دهه از عمر خوشنویس را مصروف خود می گرداند، زوایای پنهان و آشکاری دارد که به حکم: «یدرک ولا یوصف»، برای اصحاب خوشنویسی که سال ها با قلم و مرکب

و کاغذ آموخته‌اند و هنرمایی کرده‌اند شاید بی‌نیاز از هرگونه توصیف و توضیح باشد و برای سایرین نیز شاید هیچ توضیح و تبیینی کافی نمی‌نماید.

ولی آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

رموز این همه زیبایی در خوشنویسی، که خطاطان و اصحاب هنر و حتی مردم عادی را مسحور می‌کند چیست؟ علت اینکه یک سطر خوشنویسی می‌تواند سال‌ها قلب یک خوشنویس را تسخیر کند و سالها از روی آن مشق کند، در کجای آن نهفته است؟

چگونه است که حتی یک حرف در خوشنویسی از چنان زیبایی‌ای برخوردار است که بدون بار معنایی به تنهایی یک اثر هنری افسون‌کننده و دل‌فریب است و می‌تواند سال‌ها دل مشغولی یک هنرمند خوشنویس بشود.

آنچه تاکنون در توصیف خوشنویسی در کتابهای تذکره آمده است توصیفی کلی و غیرقابل فهم برای همگان است و ما را به سرچشمه‌ی زیبایی‌شناختی این هنر رهنمون نیست.

موقعیت هنر خوشنویسی در دوره‌ی معاصر و حضور پررنگ و پویای آن در جامعه و حتی خارج از کشور، ایجاب می‌کند که بتوانیم این زیبایی‌ها و سبب‌های آن را تبیین کنیم، شرح کنیم و توضیح دهیم که یک حرف خوشنویسی چرا زیباست؟ چرا با دیدن یک سطر این همه شور و شغف در ما ایجاد می‌شود؟ چرا از دیدن یک چلیپای زیبا و یا یک قطعه سیاه‌مشق، حالمان خوب می‌شود و کاتبش را تحسین می‌کنیم.

زیبایی‌شناسی خط باید به زبان روز و مبتنی بر قواعد علمی شناخته‌شده آنالیز شود. رموز پنهان زیبایی در خوشنویسی تنها برای کسانی مکشوف است که خود سال‌ها خوشنویسی کرده، آموزش دیده و آموزش داده‌اند.

استاد یادگار خیام، که از جوانان فرهیخته و پژوهشگر در خط نستعلیق است و در چند سال اخیر در عرصه‌ی خوشنویسی خوش‌درخشیده و آثاری تحسین‌برانگیز را خلق کرده است، در این کتاب، به پشتوانه‌ی شناخت دقیق از خط نستعلیق، مباحث جدیدی را مطرح می‌کند و از منظری مناسب به خط و رموز زیبایی آن می‌نگرد.

این هنرمند فرهیخته که از تبار کردستان عزیز و از دیار امیرالکتاب کردستانی، استاد بزرگ نستعلیق است، باغور و تأمل در خطوط مختلف از قدیم تا معاصر سعی کرده است این مهم را به زبان علمی قابل فهم رمزگشایی کند.

باشد که جوانان عزیز میهنمان علاوه بر پرداختن به هنر مدرن و معاصر غربی، داشته‌های خود را - که حاصل تلاش جمعی یک قوم بزرگ در طول تاریخ پرافتخارش است - بشناسند و آن را پاس دارند.

و آنچه خود داشت زیگانه تمنای کرد

طلب از گمشدگان لب دریا می‌کرد

سالها دل طلب جام جم از ما می‌کرد

گوهری کز صدف کون و مکان بیرون است

علی شیرازی

تهران- بهار ۱۴۰۰